

ЭПІСТАЛЯРЫЙ У ЧАСОПІСЕ “ТЭРМАПІЛЫ” ЯК ФОРМА АДКРЫТАГА ТЭКСТУ

Г. П. Тварановіч

Універсітэт у Беластоку

Польшча

h.twaranowicz@uwb.edu.pl

У артыкуле разглядаецца эпістальрыій літаратурна-мастацкага беларусазнаўчага часопіса “Тэрмапілы”, выдаваемага з 1998 года ў Польшчы Беларускаім літаратурным аб’яднаннем “Белавежа”. “Тэрмапільскі” эпістальрыій прадстаўлены лістамі беларускіх пісьменнікаў розных пакаленняў. Лісты з іх абавязковай арыентацыяй на другую асобу маюць дыялагічную прыроду і найчасцей спавядальны характар. Адкрытасць эпістальрнага тэксту забяспечваецца непаўторным асабовым вопытам аўтара, яго адносінамі да адрасата і ахопам шырокага абсягу сацыяльна-гістарычнай рэчаіснасці.

Ключавыя словы: аўтабіягафічная літаратура; эпістальрыій; творчасць; дыялагічнасць; спавядальнасць; асоба; адкрытасць.

EPISTOLARY FORMS IN THE “TERMOPILE” JOURNAL AS A FORM OF OPEN TEXT

H. P. Twaranowicz

Uniwersytet w Białymstoku

Polska

h.twaranowicz@uwb.edu.pl

The article analyzes the letters of the Belarusian literary magazine “Termopile” – published since 1998 by the Belarusian Literary Association “Białowieża” in Poland. The epistolary forms in “Termopile” are a series of publications of letters of different generations of Belarusian writers. The letters, always addressed to a specific addressee, have a dialogical (polyphonic) form of expression and a religious character. The openness of an epistolary text is the result of the personal experiences of the letter writers, the relationship between the author and the addressee, and the socio-historical context.

Key words: autobiographical literature; epistolary; creation; dialogue; confession; individuality; openness.

Ва ўступнай нататцы да першага нумара “белавежскага” літаратурна-мастацкага беларусазнаўчага часопіса “Тэрмапілы” яго заснавальнік і нязменны рэдактар на працягу ўжо амаль чвэрці стагоддзя Ян Чыквін між іншага зазначыў: “Хочацца спадзявацца, што ад самага пачатку часопісу будзе ўласціва формула адкрытасці ў тым сэнсе, што ён стане месцам сустрэчы для ўсіх тых, хто хоча творча займацца беларускім прыгожым пісьменствам, беларускаю культураю і іх даследаваннем, як у нас, так і па-за межамі Польшчы” [10]. Якраз у першым нумары часопіса былі змешчаны і матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі (20–21.06.1998), прысвечанай саракагоддзю Беларускага літаратурнага аб’яднання “Белавежа” ў Польшчы – адзінай такога кшталту беларускай творчай арганізацыі ў свеце.

Пра тое, што “тэрмапільская” беларуская прастора заіснавала ў добры час, што спраўдзіліся надзеі рэдактара адносна адкрытасці выдання, найперш сведчыць аўтарскі калектыў часопіса. І па-свойму сімвалічна, што менавіта прывітаннем Янкі Брыля, яго падборкай з любімага Крынічнага распачыналася літаратурная частка “Тэрмапілаў”: “Тут, у

гэтай чароўнай глухамані, я і пачуў прыемна, што сябры-“белавежцы” задумалі добрую справу, новы часопіс, і мяне запрашаюць у талаку. З удзячнасцю і найлепшымі пажаданнямі слаўнаму пачынанню прапаную “Тэрмапілам” трохі сёлетніх запісаў-мініяцюр” [2, с. 5]. У сваю чаргу запісамі з “Нямецкага дзённіка” падзяліўся Масей Сяднёў, вершамі – Ніна Мацяш, Ян Чыквін, крытычна-літаратуразнаўчымі развагамі – Базылі Белаказовіч, Міхась Тычына, Галіна Тычка, Людміла Рублеўская, Сакрат Яновіч, Ірэна Рудзевіч, Валенты Пілат і інш. Такім чынам, ва ўнісон высновам Анатоля Сідарэвіча, зробленым ім праз пяць гадоў у слове рэдактара да складзенай Міхасём Скоблам анталогіі беларускай паэзіі ХХ стагоддзя, ужо ў першым нумары “белавежскага” выдання аказаліся прадстаўленымі ўсе галоўныя цэнтры беларускага прыгожага пісьменства: “Уз’яднанне літаратураў у Беларусі, Падляшшы ды на эміграцыі адбылося” [11, с. 3].

Прыязнай адкрытасцю “белавежскага” часопіса для кожнага аўтара якраз і забяспечваецца цэласнасць адностравання ў ім агульнага беларускага літаратурнага працэсу. Да апошніх сваіх дзён супрацоўнічалі з “Тэрмапіламі” Я. Брыль, М. Сяднёў. Гэта ў двух нумарах штогодніка (2002/2004) была ўпершыню надрукавана аповесць Янкі Юхнаўца “Яно”. На працягу амаль дваццаці гадоў прапануе “Тэрмапілам” свой “Жыццёвы меланж” Радзім Гарэцкі. У “белавежскім” выданні апрача названых аўтараў выступалі і выступаюць са сваімі творами прадстаўнікі розных пакаленняў як з Беларусі – Ніл Гілевіч, Янка Сіпакоў, Анатоль Кудравец, Леанід Дайнека, Анатоль Вярцінскі, Васіль Зуёнак, Юры Станкевіч, Леанід Дранько-Майсюк, Ігар Жук, Сяргей Кавалёў і інш., так і з Польшчы – “белавежцы” Георгій Валкавыцкі, Янка Жамойцін, Дзмітры Шатыловіч, Юры Баена, Жэня Мартынюк, Юстына Каролька, Юрка Буйнюк, Віялета Нікіцюк і інш.

Ад самага пачатку “тэрмапільскаму” зместу ўласціва жанравая шматстайнасць класічнага літаратурнага часопіса, прадстаўленая паэзіяй, прозай, драматургіяй, эсэістыкай, перакладамі, літаратуразнаўствам і крытыкай, аўтабіяграфічнай прозай. Зразумела, належнае месца займае ў гэтым шэрагу і эпісталярый, у прыватнасці, лісты Маісея Сяднёва, Міколы Цэлеша, Ларысы Геніюш, Уладзіміра Дубоўкі, Ніны Мацяш і ліставанне Алеся Разанава і Галіны Бурнай.

На жаль, разам з развіццём прэсы, а тым болей інтэрнэту ды разнастайных сродкаў камунікацыі ліставанне, відаць, незваротна траціць свае пазіцыі. Між тым, захаваныя яшчэ з эпохі клінапіснай пісьменнасці помнікі з 2400 – 2200 гг. да н. э. сведчаць пра тое, што форма ліста практыкавалася ўжо тады. У старажытных Грэцыі і Рыме мастацтва пісання ліста выдзелілася ў асобную галіну літаратурнай практыкі – эпісталаграфію, звязаную найперш з імёнамі Арыстоцеля і Платона, Цыцэрона і Сенекі. Такім чынам, пісанне лістоў увогуле разглядалася як творчасць, від мастацкай літаратуры. Прытым адначасова ў Рыме ліст залічваўся да жанраў т. зв. “ужыткавага мастацтва” і яго форма мусіла адпавядаць своеасаблівым маральным і эстэтычным вымогам, абавязковым для свайго часу [16, с. 117].

Ліст як пісьмовае выказванне, скіраванае да пэўнага адрасата, можа ўтрымліваць у сабе самы разнастайны змест: ад аповеду пра актуальныя здарэнні, факты, падрабязнасці з асабістага, прафесійнага, грамадскага жыцця – да лірычнай, філасофскай рэфлексіі. У эпісталярый яскрава ўвасабляецца чалавек з яго ўнутраным светам і знешнім сацыяльна-гістарычным часам, што пацвярджаюць і “тэрмапільскія” публікацыі. Натуральна, асаблівую цікавасць выклікаюць лісты творчых асоб, апрыйёры ўспрымаемыя ў кантэксце іх творчасці і лёсу. У прыватнасці, памяць пра трагічны падзеі беларускай гісторыі папярэдняга стагоддзя знайшла сваё індывідуальнае выяўленне ў лістах Л. Геніюш, М. Сяднёва, У. Дубоўкі, М. Цэлеша.

Публікацыю сямнаццаці лістоў Л. Геніюш, адрасаваных украінскаму паэту, аднаму з перакладчыкаў вершаў паэтэсы, надрукаваных ва ўкраінскім часопісе “Жовтэнь” (1970, № 3), Івану Гнацюку, падрыхтаваў Алесь Пашкевіч (“Тэрмапілы”, 2006, № 10). Першы з лістоў увайшоў пазней у адну з кніг эпісталярнай спадчыны паэтэсы [5, с. 246]. У лісце ад 18 верасня 1970 года Л. Геніюш з мужнай скрухай і клопатам пра іншых піша І. Гнацюку: *Друкаваць мяне болей не трэба. Я чула, што мяне нельга нават успамінаць. Слава і нізкі наклон “Жовтню” за яго адзіныя тут і шчодрыя віншаванні. Гэта было хораша!* [6, с. 211]. Нягледзячы на чэхаславацкае грамадзянства, дэпартаваныя ў 1948 годзе з Прагі ў Мінск Ларыса і Янка Геніюшы напоўніцу зведалі пякельныя кругі савецкай карнай сістэмы. Больш таго, вызваленне з Гулагу падчас палітычнай “адлігі” і вяртанне ў родную Зэльву абярнулася працягам прыніжэнняў, іспытаў, барацьбы за роднае. У навагоднім лісце, датаваным 1977-78 гг., чытаем: (...) *Вельмі мы адзінокія, як ніколі ў жыцці. Жаль, што нават лісты не даходзяць. Бывае нялёгка фізічна, але разам з гэтым лёгка і радасна на душы. (...) Я забылася, як выглядаюць сябры на літаратуры. Напэўна, так яно сёння мусіць быць* [6,

с. 215]. Летам 1982 года Л. Геніюш перадасць на захаванне Міхасю Чарняўскаму рукапіс сваёй “Сповідзі”, што праз гады пабачыць свет спачатку ў часопісе “Маладосць”, а пасля ў выдавецтве “Мастацкая літаратура”. Вядома, эпістальерый паэтэсы ўспрымаецца абазнаным чытачом у кантэксте яе мужнай мемуарыстыкі, драматычнага лёсу.

Зведаўшы несправядлівы суд, лагерную Калыму і змушаны стаць пажыццёвым эмігрантам М. Сяднёў ва ўспамінах “Ларыса Геніюш” (1990) напісаў пра паэтэсу: *адважная, гатовая на ўсё, імпульсіўная, прынцыповая і адначасна – спагадлівая, міласэрная* [13, с. 14], далей адзначаючы, што перад “Сповіддзю” *блякнуць усе дасюлешнія гулагаўскія творы ў нашай беларускай мемуарыстыцы, уключна з Гулагам самога Салжаницына* [13, с. 15].

Лісты М. Сяднёва да Алены Анішэўскай, Я. Чыквіна і аўтара гэтага артыкула, надрукаваныя ў “Тэрмапілах”, пісаліся ў дзевяностыя гады, калі паэт, прэзаік, перакладчык М. Сяднёў нарэшце змог некалькі разоў наведаць Бацькаўшчыну, сваё роднае Мокрае на Магілёўшчыне. Шчасліва патрапіўшы ў Беларусь падчас актывізацыі адрэджэнскіх працэсаў, яднання беларусаў свету, М. Сяднёў быў шчыра прывітаны ў пісьменніцкім, акадэмічным, выдавецкіх асяродках. Ён шчодро ліставаўся з многімі і шкада, што багаты эпістальерый выдатнага пісьменніка дасюль амаль не выдадзены. Выключэннем тут падборка лістоў, сваіх і адрасатаў, сабраная ў адной з частак “Масеевай кнігі” [13, с. 84–155] і ў “кнігазбораўскіх” “Выбраных творах” пісьменніка [12, с. 569–594]. З “тэрмапільскага” эпістальерый паўстае вобраз чалавека зычлівага, уважлівага, зацікаўленага справамі найперш суразмоўцы, нібы і не было ў Сяднёва свайго хаджэння па пакутах. І мусіла напрацавацца атмасфера даверу, каб Масей Ларывонавіч даверліва выказаўся: *Пишу і пишу, а пра тое, чаму так доўга не адказваў на Твае два лісты, усё маўчу. Пери за ўсё выбачай, а чаму, дык пра гэта ня лёгка сказаць, усё тут было: і поўная расчараванасць усім, у тым ліку беларускім пытаньнем, і няспынны роздум над самім сабой, над сваім прызначэннем, над загадкай, набліжэннем свайго сыходу і недамаганьне, і цяга да нечага нязвычайнага, прыгожага, жаданьне апынуцца ў нейкіх ідэальных абставінах, дзе я мог бы быць заварожаным сьвятлом, музыкай, чароўнымі ў танцы... жанчынамі, іхнай дабрывей, іхнай спагаднасьцяй (...) Жаночае, вечна жаночае стаўляецца ў мяне над усім. Яно няздзейсненае* (май 1995) [14, с. 16]. У лісце ад 18 мая 1999 года Сяднёў пісаў: *Мяне не чуваць, дык Ты хіба думаеш, што я памёр. Ды не. Пакуль не. Трымаюся за зямлю. Гэтак гаварылі зьняволеныя, калі нехта спаткнуўся і ўпаў. Такому нехта іранічна крычэў: “Трымайся за землю!” Гэта калі ўжо той ляжаў на зямлі.*

Ну, але я трымаюся не за зямлю, на ёй я цяпер толькі ліплю, а пomyсламі сваімі я ў іншай сфэры [14, с. 24].

“Белавяжанка” А. Анішэўская пазнаёмілася з Сяднёвым у ваенным Беластоку, дзе на сыходзе вайны ён амаль год працаваў карэктарам у газеце “Новая дарога”. Праз шмат гадоў у “Беластоцкім сшытку” пісьменнік прызнаецца: (...) ў *Беласточчыне я адчуў жываю Беларусь* [13, с. 280]. Зусім юная на той час дзяўчына захапілася вершамі Сяднёва, што друкаваліся ў беларускім выданні, і пачала іх збіраць, а пазней сустрэлася з самім паэтам. Аднак толькі на пачатку дзевяностых гадоў знаёмства паміж Сяднёвым і Анішэўскай аднавілася праз ліставанне. На жаль, Масею Ларывонавічу не ўдалося наведаць Беласточчыну, аб чым ён не аднойчы шкадаваў. У эсэ “Трымаючы ў руках паходню” А. Анішэўская ўспамінае ваенны час, прыводзіць тагачасныя вершы паэта, друкаваныя ў “Новай дарозе”, і, зразумела, лісты з Глен Кова [1, с. 24].

Уладзімір Дубоўка пасля адбыцця несправядлівага лагернага пакарання асеў у Маскве і, як вядома, небеспастаўна даверам яго карыстаўся далёка не кожны суайчыннік. Янка Саламевіч перапісваўся з У. Дубоўкам на працягу дзевяці гадоў – з 1967 года да яго апошняга дня. У Маскву пасылаліся беларускія кнігі, асабліва слоўнікі, якія не проста чыталіся, а і ўважліва вывучаліся адрасатам. Апрача таго, як падкрэсліў Я. Саламевіч ва ўступным слове да “тэрмапільскай” публікацыі: *Працуючы ў рэдакцыі літаратуры энцыклапедыі, я дасылаў яму на прагляд, заўвагі і ўдакладненні артыкулы пра гісторыю беларускай літаратуры, пра яго самога, пра згуртаванне “Узвышша”, адным з заснавальнікаў якога Уладзімір Мікалаевіч быў, пра літаратурны рух 1920-х гадоў, яго ўдзельнікаў, пра псеўданімы нашых пісьменнікаў, якія я расшыфроўваў, і інш. Атрымліваў ад яго зацікаўленыя заўвагі, палепшаныя фармулёўкі, карысныя пажаданні* [8, с. 192]. Невыпадкова для “тэрмапільскай” публікацыі лістоў пісьменніка Я. Саламевіч выбраў з яго эпістальерый сутнаска дакладную назву “Я казаў вам шчырую праўду пра той час”. Канкрэтныя заўвагі, аповеды У. Дубоўкі пра беларускае літаратурнае жыццё маюць неацэнную вартасць. І як жа балела яго душа за стан беларушчыны, асабліва роднай мовы! У адным з лістоў паэт выказвае свае адносіны да запазычанняў у беларускай мове, прыводзячы ў прыклад стаўленне да роднай мовы англічан, упэўнены, што падыдзі яны

з меркай некаторых беларусаў да сваёй мовы, дык ад яе нічога не засталася б. І працягвае далей: *Ці ведама Вам, што ў свой час беларуская мова была больш развітая, чым польская? Папскі нунцый у дакладзе папезу рымскаму ў 1501 годзе пісаў, што беларуская мова (альбо рутэнь) больш развітая, ніж польская. Пра гэта ж пісаў польскі гісторык Крашэўскі ("Nowe Studia Literackie"). Хто цяпер можа падлічыць, колькі слоў з беларускай мовы ўвайшло за тых вякі ў польскую і сталі... паланізмамі (!) у беларускай мове* [8, с. 199].

Выдатная беларуская паэтэса, перакладчыца Ніна Мацяш умела сябраваць, была уважлівым, чулым чалавекам, аб чым сведчаць і яе лісты ад 1980 да 2008 года, адрасаваныя Я. Чыквіну і аўтару гэтага артыкула, надрукаваныя ў "Тэрмапілах" пад агульнай назвай "Гарнуся да вас удзячнай душою" [9]. Асабовасць аўтара надае важкасць гаворцы аб, здавалася б, самым звычайным, надзённым, выводзіць гутарку ў мастацкую прастору. Урэшце, ліставанне стаецца жывой гісторыяй узрастання душы, змагання за высокія ідэалы.

У апошнім нумары "Тэрмапілаў" змешчана ліставанне А. Разанава і Г. Бурынай пад назвай "Вам усяго добрага" (10.11.2011 – 19.04.2014) [3]. Тое, што паэт, сам склаўшы публікацыю ў часопіс, не дачакаўся выхаду нумара, выклікае горыч і адначасова змушае глядзець на ліставанне як на своеасаблівы яго духоўны тэстамент. Дыялагічнасць ліставання заўсёды мае на ўвазе хоць бы пэўную самадастатковасць абодвух аўтараў, іхнюю патрэбу выказацца. Знаёмства супрацоўніцы Брэсцкай абласной бібліятэкі Г. Бурынай і А. Разанава вылілася ў эпістальную спавядальную прозу, відаць, нечакана і для іх саміх. Пачаўшыся з вырашэння канкрэтных спраў, распаўсюдзілася ў сферу светапогляднага, эмацыянальнага, эстэтычнага, сацыяльнага. Плённае прачытанне і асэнсаванне гэтага эпістальнага даследчыкамі, вядома, чакае свайго часу. Варта нагадаць, што ў беларускай аўтабіяграфічнай літаратуры выданні эпістальнага дыялогу, калі друкуюцца побач лісты двух аўтараў,носяць пакуль што адзінкавы характар [4].

Італьянскі вучоны Умберта Эка ў свой час выдзеліў творы "закрытыя", схільныя да адлюстравання традыцыйнага, нязменнага парадку ў свеце і творы "адкрытыя", у якіх прагаворвае само жыццё з яго неакрэсленасцю, шматзначнасцю, непрадказальнасцю [15]. У сваю чаргу Лідзія Гінзбург заўважыла, што аўтабіяграфічная літаратура вядзе прамую размову аб чалавеку і падобная нават да паэзіі *адкрытай і настойлівай прысутнасцю аўтара* [7, с. 137]. Безумоўна, аўтабіяграфічны характар лістоў вызначае адкрытасць, непасрэднасць кампазіцыі эпістальнага тэксту.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Анішэўская, А. "Трымаючы ў руках паходню" / А. Анішэўская // Тэрмапілы. – 2002. – № 6. – С. 167–177.
2. Брыль, Я. Крынічнае / Я. Брыль // Тэрмапілы. – 1998. – № 1. – С. 5–12.
3. Бурына, Г. – А. Разанаў. "Вам усяго добрага": ліставанне // Тэрмапілы. – 2015. – № 25. – С. 27–83, 99–156.
4. Гарэцкі, Р. Лісты жыцця і кахання / Р. Гарэцкі. – Мінск: Тэхналогія, 2013. – 124 с.
5. Геніюш, Л. Лісты з Зэльвы: з эпістальнай спадчыны (1964–1983) / Л. Геніюш. – Гародня – Wrocław: Гарадзенская бібліятэка, 2012. – 450 с.
6. Геніюш, Л. "Мяне нельга нават успамінаць" / Л. Геніюш // Тэрмапілы. – 2006. – № 10. – С. 209–217.
7. Гинзбург, Л. О психологической прозе / Л. Гинзбург. – Л.: Сов. писатель, 1971. – 464 с.
8. Дубоўка, У. "Я казаў вам шчырую праўду пра той час" / У. Дубоўка // Тэрмапілы. – 2007. – № 11. – С. 192–239.
9. Мацяш, Н. "Гарнуся да вас удзячнай душою" / Н. Мацяш // Тэрмапілы. – 2009. – № 13. – С. 173–237.
10. Рэдактар. У добры час // Тэрмапілы. – 1998. – № 1. – С. 3.
11. Сідарэвіч, А. Стагоддзе паэзіі. Слова рэдактара / А. Сідарэвіч // Краса і сіла: анталогія беларус. паэзіі XX стагоддзя / склад. М. Скобла. – Мінск: Лімарыус, 2003. – С. 5–32.
12. Сяднёў, М. Выбраныя творы / М. Сяднёў. – Мінск: Кнігазбор, 2014. – 603 с.
13. Сяднёў, М. Масеева кніга / М. Сяднёў. – Мінск: Маст. літ., 1994. – 318 с.
14. Тварановіч, Г. У вогніве духу паэта / Г. Тварановіч // Тэрмапілы. – 2001. – № 4–5. – С. 7–31.

15. Eco, U. Dzieło otwarte. Forma i nieokreśloność w poetykach współczesnych / U. Eco. – Warszawa: W.A.B., 2011. – 352 s.
16. Żak, S. Słownik. Kierunki – szkoły – Terminy Literackie / S. Żak. – Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZG ZNP, 1991. – 230 s.

УДК 882.09-2:821.161.2

**МЕЖДУ ИСТОРИЕЙ И ФИЛОСОФИЕЙ:
ПЬЕСА АНДРЕЯ ИВАНОВА «КРЕСТОВЫЙ ПОХОД ДЕТЕЙ»**

Войцех Чайка

*Независимый исследователь
Люблин, Польша
woczajka@gmail.com*

Целью настоящей статьи является анализ и интерпретации пьесы Андрея Иванова «Крестовый поход детей» как «исторической драмы», затрагивающей универсальные проблемы, резонирующие с современностью. Рассматривается исторический контекст, структура пьесы, а также некоторые сюжетные линии.

Ключевые слова: театр; современная драматургия; Андрей Иванов; историческая тема; философская драма.

**BETWEEN HISTORY AND PHILOSOPHY:
ANDREI IVANOV'S DRAMA "THE CHILDREN'S CRUSADE"**

Wojciech Czajka

*Independent scientist
Lublin, Poland
woczajka@gmail.com*

The purpose of this article is an attempt to analyze and interpret Andrei Ivanov's drama "The children's crusade" as a "historical drama" touching upon universal problems that resonate with the present. The idea and meaning of the crusade and other subplots are analyzed.

Key words: theatre; contemporary drama; Andrei Ivanov; historical theme; philosophical drama.

В настоящей работе рассматривается пьеса Андрея Иванова «Крестовый поход детей». Андрей Иванов – это российско-белорусский писатель, родившийся в городе Благоевещенск в 1984 г. Он известен как один из наиболее ярких представителей молодого поколения белорусских и российских драматургов. Спектакли по его пьесам ставятся по всему миру, а сам Андрей Иванов получает многочисленные призы и награды в различных драматургических конкурсах. В своём творчестве он затрагивает проблемы современности, углубляясь в психологические и философские вопросы. Общим пунктом его двух самых известных пьес, «Это всё она» и «С училища», является тема влияния интернета на молодое поколение. Первая из этих пьес написана в рамках Первой Международной лаборатории драматургии в Минске, а читки и обсуждения этого произведения проходили на международном конкурсе драматургов «Евразия», а также на фестивале «Любимовка» в 2013 г. Спектакли по этой высоко оцененной критиками пьесе ставились не только во многих славянских странах, но также в Уругвае. Представляя в 2017 г., написанную годом